

Magistritöö „Rahvusvaheline lapsendamine Eestist Rootsi: lapsendajate ja spetsialisti vaatenurk”

Intercountry adoption from Estonia to Sweden – adopters’ and specialists’ points of view

Helen (Karu) Saarnik – Tartu Ülikool, 2015, juhendaja: Merle Linno, MSW

„Lapsendamine – perekond, päritolu, pärand”

UURIJA PILGUGA LAPSENDAMISEST: NÄITUS ÜLIKOOLI LÕPUTÖÖDET

Tutvu kõikide lõputöödega
www.omapere.ee

1. Mis oli magistritöö kirjutamise ajendiks

Vaatamata rahvusvaheliste välisriikide lapsendamis-koostööd reguleerivate konventsioonide üldsõnalisusele, pole Eestis senini koostatud ühtegi rahvusvahelise lapsendamis protsessi reguleerivat dokumenti. Eestis kehtivad alates 2013. aastast rahvusvahelise lapsendamis koostöölepped kahe riigiga – Rootsi Kuningriik ja Soome Vabariik. 2017. aastast muutus Eestis lapsendamis korraldamise süsteem ja nii rahvusvahelise kui ka siseriikliku lapsendamisega hakkas tegelema Sotsiaalkindlustusamet.

Uurimus keskendub lapsendajate arvamusele ja uurimisküsimused sellele, kuidas on korraldatud rahvusvahelise lapsendamis protsess Eestis ja Rootsi koostöös ning kuidas kirjeldavad rahvusvahelise lapsendamis mõju oma perele lapsendajad. Uurimuses osales kaks Rootsi peret.

2. Rahvusvaheline lapsendamine

Rahvusvaheline lapsendamine on võrreldes riigisisese lapsendamisega suhteliselt uus nähtus, kus riigid jagunevad kahte osapoolde: lapsi loovutavad ja lapsi vastuvõtavad riigid. Esimene dokumenteeritud rahvusvaheline lapsendamine toimus Ameerikas.

Riikidevahelise lapsendamis arenguperioodid:

- I etapp:** 1940. aastate lõpp, käimas oli II maailmasõda. Paljud lapsed jäid orbudeks ja lääneriigid pakkusid oma abi. Seni oli kuvand lapsest kui noorest täiskasvanust, kellel olid võrdsed kohustused täiskasvanutega. Siit algas arusaamine, et laps on haavatav indiviid, kes vajab abi ja hoolt. Eialgu oli see reguleerimata, kus mindi näiteks Koerasse ja korjati kokku lapsi ilma nende vanemaid otsimata.
- II etapp:** 1970. aastad, kus iive hakkas langema ja lisaks abistamise soovile tekkis vajadus oma perekonda laiendada. Enamus lapsendajad olid industriaalriikidest pärit kõrgema majandusliku positsiooniga valged inimesed ja üha sagedamini hakati lapsendama alla 2-aastasi lapsi. Samal ajal olid Ameerika lastekodud ülerahvastatud ja nad hakkasid oma lapsi loovutama Hollandile, Kanadale ja Inglismaale.
- III etapp:** Varajased 1980. aastad. Majanduslikes raskustes vaevlevad riigid mõistsid, et lapsendamisest võib areneda tulurikas äritegevus. Tulu teenimiseks lubasid osad riigid (Hiina, Aafrika, Rumeenia ja teised Lähis-Ida riigid) kasutada mitmeid illegaalseid meetodeid: laste müük, vahetus, inimrööv

ja laste ebatervislik ületoitmine enne industriaalriikidesse lapsendamisele saatmist. Euroopast pärit valge nahavärviga lapse hind võis ulatuda 40 000 USA dollarini. Selleks ajaks oli lastekaistesüsteem välja arenenud ja mõisteti, et rahvusvahelist lapsendamist tuleb reguleerida.

- IV etapp:** Esimene rahvusvaheline õigusakt, mis reguleeris rahvusvahelist lapsendamist, oli Laste Õiguste Konventsioon (1991), kus öeldi selgelt välja, et rahvusvaheline lapsendamine saab toimuda vaid siis, kui siseriiklikult pole lapsele perekonda leitud.

Konventsiooni kohaselt on lubatud lapsendada ainult siis, kui riigi pädev asutus on teinud kindlaks, et last on võimalik lapsendada ja on veendunud, et protsessis on esikohal lapse huvid. Haagi konventsioon nõuab, et sõltuvalt lapse vanusest ja küpsusest temaga vesteldakse, talle antakse üksikasjalikku teavet lapsendamis mõjudest ning saadakse tema nõusolek, kui seda on lapsendamiseks vaja, ning et otsus oleks tehtud lapse soovide ja arvamuste kohaselt.

Rahvusvaheline regulatsioon (Laste Õiguste Konventsioon, Haagi konventsioon) on suhteliselt üldine ning annab igale riigile ruumi oma seaduste loomisele, vastavale riigikorrale kohandamisele ja kooskõlastamisele. Rahvusvahelist lapsendamist vaadeldakse neis dokumentides kui viimast võimalust vanemlikust hoolitsusest jäänud lapse paigutamiseks, kuid see pole enam lapse huvides. Uuringud on näidanud, et need

Välisriigi kodaniku poolt lapsendatud lapsed	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
0–2aastased	2	6	3	3	3	1	2
3–6aastased	8	11	11	10	12	9	7
7–14aastased	7	14	15	11	13	5	4
15–17aastased	3	0	0	0	0	0	0
Kokku	20	31	28	24	28	15	13
Neist puudega	-	11	9	10	7	0	6

Allikas: Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs
Rahvusvahelised lapsendamis aastatel 2013–2017 (lisatud postri koostaja poolt): 2013 – 9 last, 2014 – 5 last, 2015 – 5 last, 2016 – 11 last, 2017 – 7 last.

inimesed, kes soovivad lapsendada välismaalt, peavad enamasti seda oma õiguseks ja on pigem häiritud eelnevatest taustauuringutest ja kaasnevast bürokraatiast.

Konventsioonide puudusteks on ka vähene mõistete seletus: puudub lapse parima huvi määratlus ning lapsendajatele ühiste nõuete seadmine: ettevalmistus, sobivus, tulevaste vanemate ja ka lapse kohta piisava informatsiooni kogumine ja jagamine ning vajalikud protseduurid pärast lapsendamist. Soovitatakse koguda lapse ja tema mineviku kohta võimalikult palju informatsiooni, mis aitaks lapsendajatel tema eest paremini hoolitseda ja tema päritolu küsimustele täpsemi vastata.

2010. aastast alates on üle maailma suurenenud rahvusvahelise lapsendamis lõpetanud riikide arv. Mõned riigid on aeglustanud protsesse või lõpetanud rahvusvahelise lapsendamis täielikult. Eesti on lapsi loovutav riik, mis sai alguse 1980. aastate keskpaigast. Rahvusvahelise lapsendamis korraldus, protsessis osalejate ülesanded ja kohustused, ei ole Eesti seadustes kuigi täpselt reguleeritud.

Kõige rohkem mõjutab terve pere tulevast perspektiivist see, kuidas vanemad annavad lapsele lapsendamise kohta informatsiooni ja kuidas nad seda tal mõista aitavad. Vanemad peaksid rääkima lapsendamisest pidevalt ja kohe pärast protsessi lõppu. See aitab lapsel harjuda mõistega ning edasine ja süvenenum seletus on lihtsamini vastuvõetav.

Lapse heaolu garanteerimiseks on kasulik teada inimese arengu- ja kasvufaasidest.

3. Lapse kohanemine lapsendatu staatusega

- Koolieelik:** õpib rääkima „lapsendamis keelt“ ilma, et ta kõigest aru saab; teab, et pole sündinud teda kasvatava ema kõhust; teab oma uude perekonda

tulemise lugu; oluline on perekonda tulemise lugu tihti ja avatult rääkida.

- Põhikooli iga:** areneb probleemilahenduse võime ja loogiline mõtlemine, suudab luua põhjus-tagajärg seoseid; võib hakata endas ja oma päritolus kahtlema; mõistab rohkem bioloogiliste sidemete olulisust; hakkab mõista, et sai uue pere, aga kaotas eelmise; vanemad peavad last toetama küsimuste tekkimisel päritolu kohta.

- Noorukiiga:** areneb abstraktne mõtlemine ja tekitab arusaam lapsendamise kohta; samal ajal kui eakaaslased tegelevad juba minapildi loomisega, võib lapsendatu tegeleda alles mineviku mõtestamisega; raskusi samastuda eakaaslastega ning puudu jääb aega ja energiat tegeleda vajaliku minapildi loomisega; kasvab teadlikkus lapsendamise protsessist; võib tekkida hirm lahkuda perekonnast ja luua romantilisi suhteid, kuna kardetakse taaskaotuse valu. Enese leidmise protsessis peavad peab lapsendatu leidma enda koha kahe erineva päritolu vahel.

- Täiskasvanu iga:** hakkab tundma leina ja igatsust oma sünnipärase sugulaste üle, kes tal kunagi olla võisid; avastab tänu tekkinud teadlikkusele, kuidas lähedased temasse tänu lapsendatu staatusele negatiivsemalt suhtuda võivad (lapsendatud lapse sündroom); tekib uudishimu oma mineviku vastu ja hakkab seetõttu uurima oma päritolu; igal lapsendatul on oma individuaalne viis samastuda oma bioloogiliste juurtega; uurimine sünnipärase vanemate kohta võib suurendada leinatunnet – see pole lõplik ja igavene kaotus; hakatakse fantaseerima kohumist bioloogiliste sugulastega, mis muudab leina pikemaks ja raskeks protsessiks.

Lifton (2007), põhinedes oma uurimustele väidab, et enamus lapsendatuid ei otsi aga oma bioloogilisi juuri enne 20ndaid - 30ndaid eluaastaid või enne oma kasuvanemate surma, aga võib arvata, et tegelikult on nad oma bioloogilisi vanemaid soovinud leida sellest ajast, kui mõistsid, et on lapsendatud.

4. Rahvusvahelise lapsendamis mõju perele

Lapsendamine mõjutab nii positiivselt kui ka raskusi tekitavalt mitmeid lapse ja vanema eluaspekte. Lapsendamine pakub lapsele stabiilsust, armastust, hoolitsust, turvatunnet ja eluaegseid peresidemeid. Täiskasvanutele annab see võimaluse olla vanemad ning kogeda sellega koos käivaid rõõme.

Kuna kunstlik viljakusravi on kallid ning ei garanteeri tulemusi, on paljud elukaaslased pöördunud rahvusvahelise lapsendamise poole. Lapsendamise vastuvõtmisele eelnev aeg, lapsendamise protsess ning sellele vahetult järgnev aeg on vanematele emotsionaalselt keeruline. Lapsendamisega on seotud kaostusvalu (aeganõudev ja kallid viljatusravi), pikk hindamine ja ettevalmistus, kohanemine ja lapse tundma õppimine. Lapse sünnipärase vanemad, sõltumata sellest, kas nad on elus või surnud, jäävad igaveseks uue pere eluosaks – lapse päritolu pärandiks. Uus pere peab kõikidele osapooltele andma rahu ja aega kohanemiseks ning looma ühised käitumismustrid, suhtlusviisi ja tavad. See võtab aega ja nõuab kannatust, et saada sisse loomulik pererütm.

5. Uurimistulemused

- Rahvusvahelise lapsendamise läbiviimisel on üks olulisemaid kriteeriumeid seada esikohale lapse huvi.
- Rootsi lapsendajate motiiviks lapsendada on enamasti viljatuse ja et Eesti kui riigi valik lapsendamiseks oli pigem juhuslik.
- Lastele ei ole rahvusvaheline lapsendamine ja uues kultuuri- ning keeleruumis kohanemine suuri raskusi tekitanud ning vanemad on neile lapsendamisest rääkinud nii palju, kui laste areng hetkel lubab ja neile mõistetav on.
- Enne lapsendamist kontrolliti põhjalikult lapsendajate tahet ja suutlikkust kasvatada üles lapsendatud laps ning lapse parima huviga oli võimaluste piires arvestatud.
- Pered, kes on ise rahvusvahelise lapsendamise protsessi läbi teinud ja aidanud lapsendatud lastel uue perega kohaneda leiavad, et Eesti praktika peab olema detailsemalt reguleeritud, et tagada protsessi käigus kindlustunne lapsendajatele ja lastele.
- Väga suure panuse Eesti ja Rootsi rahvusvahelise lapsendamise koostöö edukasse praktikasse annab just Rootsi lapsendamise agentuuri tehtud eeltöö lapsendajatega – ometigi ei ole see piisav argument Eesti rahvusvahelise lapsendamise regulatsioonide puudumise põhjenduseks.